

expedice speculum

Putování za záhadami a zajímavostmi regionu „Zrcadla“

Dolování uhlí v Oslavanech II.

Předchozí článek byl zakončen prodejem Müllerových dolů Innerbergské společnosti. Přesto se vrátíme k roku 1848, kdy těžba Františka zarázila důl Františka v Padochově. Majitelé dlouho neřešili otázku větrání svých důlních děl. V říjnu 1858 vedení společnosti rozhodlo o vyhloubení Bohrlochschacht – vrtné, větrací a lezní jámy pro důl Františka. Příliš nespěchají a váhavost se vymstila. V červnu 1860 dochází k největšímu důlnímu neštěstí v revíru, výbuchu na dole Františka, při kterém zahynulo 53 horníků. Jáma Bohrloch-

v Oslavanech nespátřil. Kopci, ke kterému katovskou kuklu odhodil, začali prý lidé říkat Kukla...

Větrání nové jámy bylo přirozené, až v roce 1902 byl instalován ventilátor s elektrickým pohonem. Jáma byla propojena s okolními jámami a štolami. Kopec v okolí Kukly byl zalesněný dubovým porostem, který byl vykácen až po první světové válce.

Důl Kukla v letech 1865 - 1911

schafť nebyla ještě dokončena. Je udivující, že i po takové katastrofě majitelé váhají a začínají hloubit novou jámu až v srpnu 1861, a to po opětovném nařízení báňského hejtmanství, kterým bylo vedení šachty vyzváno „vzájmu osobní bezpečnosti tamního dělnického personálu okamžitě zahájit nařazenou stavbu druhé větrací šachty nejpozději do počátku měsíce září tohoto roku. V opačném případě by báňské hejtmanství bylo nuceno proti majiteli závodu zavést trestní řízení“.

To už bylo vážné varování, na které reagovalo vedení Františky zahájením prací na konci svého důlního pole na kopci nad Oslavanami. Dne 9. září oznamuje vedení dolu hejtmanství, „že koncem měsíce srpna započalo přibližně 335 sáhů jihozápadně od šachty Františka s hloubením nové šachty a až dosud bylo již dosaženo hloubky 7 střeveců“.

(Pro informaci čtenářům přepočítám: sáh byl cca 1,89 m, střevec jsem nenašel. Předpokládám, že je totožný se stopou, která byla 31,6 cm. Od 1. ledna 1876 byla zavedena metrická soustava, užívání starých mír a vah bylo zakázáno.)

Postup prací zdržoval pevný pískovec a dále velké množství vody, jejíž čerpání v okovech nestačilo. Práce se urychlila až po dodání opraveného starého těžního stroje z dolu Františka. Po dokončení v roce 1865 sloužila jáma jako větrací pro důl Františka. V začátcích měla jáma název Nová, později Kukla.

Proč Kukla? K vysvětlení názvu je několik pověstí, jedna byla uvedena v první části, jinou připomeneme nyní: Oslavanský kat měl málo příležitostí si vydělat. Těch několik pár exekucí, jako mrskání, stavění na pranýř, nebyla žádná sláva ani výdělek. Až jednou přišel za katem poslíček z radnice, aby se připravil, že musí příští den popraviti jednoho zlotřilce. Kat se na popravitišť dostavil v plné parádě a s velkou červenou kuklou. Kolem bylo shromážděno lidí, že to nikdo nepamatoval. Když dovedli odsouzence a přečetli mu rozsudek, přijel na jedinou posel a oznámil, že poprava se konat nebude, že přiváží milost. Po té zprávě si kat strnul vztekle s hlavy kuklu a odhodil ji ke kopci za sebou a odešel. Nikdo ho už

Kukla dosáhla hloubku 247 metrů a byla vybavena parním strojem o výkonu 50 koňských sil, který zajišťoval pohon těžního stroje a odvodnění dolu. Po pěti letech byly dány mimo provoz čerpací stroje dolu Františka (336 m) a dolu Kukla (349 m.). Provoz byl soustředěn na dole Mašina (145 metrů hloubky). Kukla měla v budoucnu sloužit jako náhradní šachta pro čerpání vody.

V roce 1903 dává dr. J. Jičínský – ředitel Rosické báňské společnosti, podnět k vypracování projektu elektrárny u dolu Františka. Elektrárna měla zásobovat proudem ostatní doly a počítalo se i s proudem pro Brno. Nový projekt elektrárny (1906) počítal s mnohem větším výkonem, než měla mít elektrárna u dolu Františka a také s výhodnějším umístěním. Elektrárna již byla situována do Oslavan do blízkosti řeky Oslavy. Počítalo se s využitím prachového uhlí a kalů z dolu Kukla. Důl se měl k tomuto účelu nově vybudovat. Úprava dolu byla provedena v letech 1911-1913, důl Kukla byl přebudován na centrální šachtu jižní části revíru. Staré budovy s komínem byly zbořeny, povrchové objekty znovu postaveny, byla postavena vodárna a železobetonová věž vysoká 37 metrů. V její nejvyšší části byl umístěn těžní stroj, byl to první těžní stroj na území pozdější republiky zabudovaný v těžní věži. Od 1913 zásoboval důl Kukla uhlím oslavanskou elektrárnu, zařízenou na spalování uhlí horší kvality. V roce 1914

Důl Kukla v roce 1929

bylo vybudováno v Oslavanech v blízkosti elektrárny uhelné prádlo – třídírna uhlí, které bylo spojeno vlečkou s oslavanským nádražím.

Od roku 1913 se stává Františka výdušnou jámou pro Kuklu. Ve stejném roce byla dána do provozu visutá lanovka z Františky na Kuklu. V dole Františka se těžilo jen příležitostně v případě zvýšené spotřeby pro elektrárnu. Uhlí se dopravovalo na Kuklu a odtud na uhelné prádlo v Oslavanech. V dalším roce byla dána do provozu od dolu Kukla nová lanová dráha, která dopravovala uhlí na třídírnu v Oslavanech.

Dne 10. prosince 1920 proběhla všeobecná generální stávka na dole Kukla i v elektrárně. Dodávky proudu pro Brno byly zastaveny. Průběh a dopady stávky byly dostatečně popsány v literatuře. V období mezi válkami bylo ještě několik neúspěšných stávek. Kruté bylo období hospodářské krize. Například v roce 1933 bylo v Oslavanech 380 nezaměstnaných, z nichž pouze 93 pobíralo nějakou podporu.

Dne 31. března 1921 došlo k výbuchu třaskavých plynů na dole Kukla – zahynulo 26 horníků, většina z nich je pochována na oslavanském hřbitově. Příčina výbuchu byla sváděna, zřejmě neprávem, na sedmnáctiletého Václava Stupku, který několik dní po výbuchu zemřel v ivančickém nemocnici. Jeho lampa č. 71 se našla s propichaným košíkem lampy a to měl být důkaz o vzniku výbuchu. Tato verze, která byla vydávána jako oficiální, zakrývala nedostatky, které mohly být skutečnou příčinou výbuchu, od nevětrané a nezazděné chodby, ve které se hromadil metan, až po názor o nízké morálce mladých havířů, kteří se vrátili z války a byli schopni v dole kouřit.

Během 2. světové války se snažili Němci zvyšovat těžbu intenzivním zvyšováním produktivity práce a nasazováním nových pracovníků. Nastoupil systém nucených prací, který vyústil v totální nasazení. Proto dochází i ve válečných letech k modernizaci strojní vybavenosti na úseku důlních děl, důlní dopravy a modernizaci třídírny uhlí.

Dne 1. dubna 1941 byl na Kukle zřízen židovský pracovní tábor. V období do 5. dubna 1942 prošlo táborem 105 vězňů, kteří byli po několika měsících odvázeni přes Terezín do likvidačních táborů v Polsku. Po likvidaci internačního židovského tábora v Ivančicích přišlo dne 7. dubna 1942 89 nových židovských vězňů z Terezína. Tábor pro vězně sestával ze dvou dřevěných baráků v areálu Kukly. V září 1943 byli vězňové opět odvezeni do Terezína a odtud do vyhlazovacích táborů v Polsku. Další skupina Židů, převážně ze smišených manželství, už nebyla vystřídána a dočkala se konce války. V roce 1944 byla na důl nasazena větší skupina dělníků z brněnských továren, které

byly poškozeny bombardováním. Ubytování byli v židovském pracovním táboře na Kukle.

Ke konci války byla těžní věž několikrát zasažena dělostřeleckými granáty, těžní stroj však nebyl poškozen. Těžba byla zastavena v polovině dubna a znovu obnovena 5. května 1945. Oslavy po osvobození Ivančic 18. dubna 1945 zůstaly neobsazeny, linie fronty se zastavila na čáře Ivančice - Neslovice. Skupina pracovníků dolu a elektrárny obětavě zabránila zatopení dolu. Počet zaměstnanců se po válce se zvýšil na 700, přidělením civilních Němců a válečných zajatců. Ještě v roce 1946 pracovalo v podzemí dolu Kukla 18 koní. V dole byly pro ně vystavěny zvláštní vyzdžené stáje, které byly neustále osvětleny. Nepravděelně byli vyvázeni na zaklásterskou stráň na pastvu. Současně již byly v jiných patrech dolu používány benzinové lokomotivy. Od 25. ledna 1949 do 31. března 1951 byl při Dole V. Noska zřízen donucovací pracovní tábor až pro 200 vězňů. Ubytování byli v oslavanském zámku.

Dne 1. května 1947 byl důl Kukla přejmenován na Důl Václav Nosek po tehdejšímu ministru vnitra. V dalším roce byl v říjnu-listopadu zabudován nový těžní stroj

V roce 1956 pracovalo na Dole V. Nosek 684 důlních pracovníků, 218 povrchových, 61 techniků a 7 úředníků – celkem 970 pracovníků. Vytěženo bylo 335.942 tun uhlí. V dalších letech snížila oslavanská elektrárna odběr uhlí, protože zavedla částečnou plynofikaci. V letech 1956 – 1959 došlo každoročně

Poslední vytěžený vůz uhlí ze dne 31.8.1973

ke smrtelným úrazům.

Zajímavé jsou údaje za rok 1963. Na dole pracovalo 728 důlních pracovníků, na povrchu jich bylo 243 a dále 70 techniků a 17 prac. administrativy. Vytěženo bylo 386.638 tun uhlí. Z dolu bylo vyvezeno 345.684 vozů uhlí, 65.859 vozů kamene a ve třídírně bylo vybráno ještě 48.888 tun kamene.

V roce 1964 bylo rozhodnuto, že budovaná jáma Jindřich II. ve Zbýšově bude centrální těžební jámou celého rosicko-oslavanského revíru s plánovanou těžbou 440.000 tun uhlí ročně. Po dobudování dolu Jindřich II. v roce 1969 se uhlí dodávané elektrárně ze Zbýšova začalo vozit nákladními auty i železniční vlečkou ze Zbýšova do Zastávky a odtud železnicí přes Střelce do Oslavan. Až v roce 1975 byla dána do provozu lanová dráha dlouhá téměř 5 km z dolu Jindřich na elektrárnu, která byla jediným odběratelem vytěženého uhlí.

Blíží se likvidace dolů. V roce 1972 poklesl počet pracovníků na Dole V. Nosek na 257 pracovníků, vytěženo bylo 160.340 tun uhlí. Dne 31. srpna 1973 byl vytěžen poslední vůz uhlí z Dole V. Nosek, další těžba již nepokračovala. K tomuto dni bylo na dole zaměstnáno

Památník obětem důlního neštěstí v roce 1921

329 zaměstnanců.

Oslavanský kronikář popsal tuto akci do kroniky takto:

„31. 8. 1973 – poslední těžební den na dole V. Nosek, kde 71 horníků končí svou směnu v předpoledních hodinách a uzavírají tak provoz těžby kamenného uhlí na Oslavanskou jedinou provázku. Nebyla to pro Oslavy radostná událost, přesto však již dlouho vyhrávala hornická hudba ZK dolu V. Nosek v cechovně pod taktovkou Františka Horáka. Přesně ve 13 hodin vyjždí poslední vůz uhlí. Celému aktu přihlížel devadesátiletý důchodce Ondřej Štulík z Oslavan, U Mlýnka 6, kdysi strojník, který před šedesáti lety, v roce 1913 „táhl“ první vůz na nově vyhloubené jámě. Celý akt byl i s obsluhovači jámy pro příští věky

Ještě se musíme vrátit k Dědičné štolě. První informace již byly uvedeny v minulých částech článku. Mimo oslavanské byly v revíru raženy ještě další. Vláda ražení dědičných štol podporovala, protože odvodnění dolu bylo jednou ze základních podmínek těžby. V tomto případě odvodnila Dědičná štola celý jižní revír a podchycovala uhelné sloje ve Zbýšově v hloubce 130 metrů.

Po dobu existence sloužila mimo odvodňování ještě k dalším účelům. V roce 1878 sloužila k vyvázení uhlí z jámy Charloty, a ještě několikrát se štolou vyváželo uhlí z jam nebo chodeb v blízkosti štoly. Např. v roce 1924 bylo rozhodnuto znovu těžít Dědičnou štolou. Pro dopravu uhlí byla vybudována po levém břehu Oslavy až na uhelné prádlo úzkokolejná dráha „koňka“. Ještě po roku 1945 se dorubovávalo uhlí v blízkosti Dědičné štoly.

Mimo „uhelné“ činnosti byla štola využívána i k jiným účelům. V roce 1908 sloužila jako sklad dynamitu, v roce 1940 jako zřídili němečtí vojáci protiletectký kryt, který byl připraven asi až do roku 1970. Potom byla štola využívána k přepravě materiálu a lidí k dobírání jámy Kukla.

Svůj význam si Dědičná štola zachovala i po uzavření dolů, protože zajišťuje výtok důlních vod z celého revíru do řeky Oslavy. Po ukončení těžby uhlí bylo zastaveno čerpání vody z dolů v dubnu 1992. Postupně docházelo k pozvolnému zatápní dolů na úroveň Dědičné štoly a dne 15. září 1998 začal výtok důlní vody. Ihned docházelo ke zničení flóry v části řeky Oslavy. V místech, kterými voda protékala, se změnila v rezavý pruh koryta. Příčinou byla vytékající důlní voda s vysokým obsahem dvojmocného železa. V červenci 1999 byla koncentrace železa 8x vyšší, než připouští norma a postupně se zvyšovala až na 12 násobek přípustné koncentrace. Po mnoha jednáních bylo rozhodnuto vystavět čistící stanici přebudováním bývalé sportovní haly nacházející se za řekou naproti ústí Dědičné štoly. Zkušební povoz naběhl v listopadu 2001 a od té doby je v provozu. Průměrné množství vytékající vody je necelých 40 l/s¹.

Doudlým článkem jsme nemohli zachytit všechny zajímavosti o těžbě uhlí v Oslavanech a přilehlém okolí. Je proto pravděpodobné, že v některé další části expedice Speculum uvedeme další pokračování. Například o těžbě nedaleko Nové Vsi, o „přidružených“ výrobcích koks, briket, železa apod.

Použitá literatura: Jiří Široký • Plochová J., 2002, Rosicko-Oslavanská černouhelná pánev v datech • OKNO – různá čísla několika ročníků • Rejl L., 2001, Oslavanské pověsti • Sborník z konference Problematika geologické stavby uhelných ložisek ve velkých hloubkách Oslavy 2003